

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی قواعد فقهی ناظر بر تخریب محیط زیست

استاد راهنما:

دکتر سید محمد جواد وزیری فرد

نگارش:

احمد اصغری هفت چشمه

بهار / ۱۳۹۸

تاریخ: ۹۸، ۳، ۱۲
شماره: ۹۹۰۹، درال
پیوست: ۵، بلع پر

« صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد »

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجله تعالی فرجه فخره)

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد (نابسته) آقای احمد اصغری هفت چشمه رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی به شماره دانشجویی ۹۵۱۴۰۶۲۰۰۱ دوره روزانه تحت عنوان بررسی قواعد فقهی ناظر بر تخریب محیط زیست با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ ۱۳۹۸/۰۱/۲۸ تشکیل گردید. در این جلسه، پایان نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت. فراز نگرفت و نامبرده نمره با عدد ۱۷/۷۰ با خرواب حسن عملکرد نام با درجه عالی خیلی خوب خوب متوسط مردود دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
سیدمحمدجواد وزیری فرد	استاد راهنما	دانشیار	
حمیده عبداللهی علی نیک	استاد ناظر	استادیار	
علیرضا ابراهیمی	نماینده تحصیلات تکمیلی و ناظر شکلی	استادیار	

مدیر خدمات آموزشی

نام و امضاء

معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده

نام و امضاء

خداوند ۲۲ آذر ماه ۱۳۹۸ شمسی (۲۰۲۰ میلادی) در محل دفتر معاونت آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده قم
۱- شماره دفتر: ۰۱۱-۳۸۴۱۱۱۱
۲- شماره فکس: ۰۱۱-۳۸۴۱۱۱۲
۳- پست: ۳۸۴۱۱۱۱
۴- آدرس: قم، خیابان ولیعصر، دانشگاه قم، دانشکده قم
۵- تلفن: ۰۱۱-۳۸۴۱۱۱۱

۳۸۴۱۱۱۱

نشانی:
قم، جاده قدیم اصفهان،
دانشگاه قم
کد پستی: ۳۷۱۸۱۴۶۶۱۱
تلفن: ۳۸۴۳۱۱
فورتویس:
معاونت آموزشی ۳۸۴۵۵۲۸۲
معاونت اداری ۳۸۴۵۵۲۸۶
معاونت دانشجویی ۳۸۴۵۵۲۸۸

دانشگاه قم

مدیریت تحصیلات تکمیلی

« تعهد نامه اصالت پایان نامه / رساله »

اینجانب آقای/خانم: احمد امیر مفتح دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد دکتری به شماره
 دانشجویی: ۹۸۰۳۱۳ رشته: ایم. ایت گرایش: صفه و بیان حضرت زهرا که در تاریخ ۱۳۸۸/۱/۲۸
 از پایان نامه / رساله خود تحت عنوان: بررسی تطبیقی سبک زندگی حضرت زهرا (س)
 با نمره: ۸۸ و با درجه: ..... دفاع نموده‌ام؛ بدین وسیله متعهد می‌شوم که:

- ۱- این پایان نامه/رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و... استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده‌ام.
- ۲- این پایان نامه/رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و یا هرگونه بهره‌برداری، اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه/رساله را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه قم مجوزهای مربوطه را درخواست و اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و دانشگاه قم مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی متعهد: احمد امیر مفتح
 تاریخ و امضاء

۹۸،۳،۱۳

گواهی امضاء:

صحت امضای دانشجو مورد تایید می باشد.

نام و نام خانوادگی نماینده تحصیلات تکمیلی
 تاریخ و امضاء

۹۸ - ۳ - ۱۳

تقدیم به:

ساحت مقدس حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف

و

خانم حضرت معصومه (س)

تشکر و قدردانی:

تدوین این اثر بدون شک مدیون راهنمایی‌ها و همکاری اساتیدی است که بدون یاری این بزرگواران، شاکله این پژوهش شکل نمی‌گرفت. از تمامی آنان به ویژه از راهنمایی‌ها و زحمات جناب آقای دکتر سید محمد جواد وزیر فرید تشکر می‌کنم.

هم‌چنین از پدر و مادر عزیزم و همسر خوبم و همه اساتید و دست‌اندرکاران دانشگاه قم، تقدیر و تشکر می‌کنم، و بهروزی و سرافرازی تمامی آنان را از درگاه ایزد منان خواهانم.

چکیده:

خداوند، محیط زیست را هدف‌دار و از لحاظ کمیت و کیفیت به صورتی متناسب برای انسان آفریده است، که به طور قواعد کلی و فقهی در فقه و آیات و روایات اسلامی موجود است، و حتی تأکید بر نقش حیاتی محیط زیست در سلامت انسان دارد. لذا انسان باید با استفاده از تمامی امکانات برای پیشگیری از تخریب منابع حیاتی (محیط زیست) تلاش نماید. پس اساس اصولی *اصالة الجواز و اصلاح الاباحه* جهت استفاده مفید از محیط زیست است که باعث نشاط و طراوت جسمی و روحی انسان می‌شود، و حتی تخریب و ناسالم بودن آن می‌تواند خطرات جبران‌ناپذیری بر سلامت انسان‌ها داشته باشد. بنابراین راهکار عملی اسلام، احیاء و حفاظت از محیط زیست است که اهمیت زیادی دارد و همین اهمیت، باعث شده تا برای احیاء‌کننده، امتیاز مالکیت در نظر گرفته شود. هم‌چنین برای پیشگیری از تخریب محیط زیست قواعد متعددی و ادله‌ی فقهی زیادی همچون آیه‌های قرآن، روایات و قواعدی مانند *لا ضرر، اتلاف، تسیب، ملازمه* و... انسان را موظف به پیشگیری از تخریب محیط زیست می‌نماید. لذا در این پایان‌نامه تلاش شده، قواعد فقهی که ناظر بر تخریب محیط زیست هستند مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی:

محیط زیست _ تخریب _ آلودگی _ قواعد فقهی _ لا ضرر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۲	۱. بیان مسأله تحقیق.....
۳	۲. ضرورت انجام تحقیق.....
۴	۳. سؤالات تحقیق.....
۴	۴. فرضیه‌ی تحقیق.....
۵	۵. پیشینه‌ی تحقیق.....
۵	۶. اهداف تحقیق.....
۵	۷. جنبه‌ی جدید بودن تحقیق.....

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۸	۱-۱. مفاهیم.....
۸	۱-۱-۱. تعریف قواعد فقهی و تاریخچه آن.....
۸	۱-۱-۱-۱. تعریف لغوی و اصطلاحی قاعده:.....
۱۰	۱-۱-۱-۲. تعریف لغوی و اصطلاحی فقه.....
۱۰	۱-۱-۱-۳. تعریف اصطلاحی قاعده فقهی.....
۱۲	۱-۱-۱-۴. تفاوت قاعده فقهی و قاعده اصولی.....
۱۲	۱-۱-۱-۵. تفاوت قاعده و ضابط فقهی.....
۱۳	۱-۱-۱-۶. تفاوت قاعده و نظریه فقهی.....
۱۳	۱-۱-۱-۷. تفاوت قاعده و مسأله فقهی.....
۱۴	۱-۱-۱-۸. تقسیم‌بندی قواعد فقهی.....

- ۱۵-۱-۱-۹-۱. تاریخچه قواعد فقهی..... ۱۵
- ۱۵-۱-۱-۹-۱-۱. مرحله پیرایش..... ۱۵
- ۱۶-۱-۱-۹-۲. مرحله گسترش تطبیق و کاربرد..... ۱۶
- ۱۶-۱-۱-۹-۳. مرحله تدوین..... ۱۶
- ۱۶-۱-۱-۹-۴. مرحله رویکرد اخباری گری..... ۱۶
- ۱۷-۱-۱-۹-۵. مرحله پیچیدگی و پختگی..... ۱۷
- ۱۷-۱-۲. تعریف محیط زیست..... ۱۷
- ۱۷-۱-۲-۱. تعریف محیط..... ۱۷
- ۱۷-۱-۲-۲. تعریف زیست..... ۱۷
- ۱۸-۱-۲-۳. تعریف محیط زیست..... ۱۸
- ۱۸-۱-۲-۴. مفاهیم مرتبط..... ۱۸
- ۱۸-۱-۲-۴-۱. طبیعت..... ۱۸
- ۱۹-۱-۲-۴-۲. اکولوژی..... ۱۹
- ۱۹-۱-۳. تعریف تخریب و آلودگی محیط زیست..... ۱۹
- ۱۹-۱-۳-۱. تخریب..... ۱۹
- ۱۹-۱-۳-۲. تعریف تخریب محیط زیست..... ۱۹
- ۲۰-۱-۳-۳. آلودگی..... ۲۰
- ۲۰-۱-۳-۴. تعریف آلودگی محیط زیست..... ۲۰
- ۲۱-۱-۲. کلیاتی در مورد محیط زیست..... ۲۱
- ۲۱-۲-۱. مصادیق تخریب محیط زیست..... ۲۱
- ۲۲-۲-۲. انواع محیط زیست..... ۲۲
- ۲۲-۲-۳. تاریخچه محیط زیست..... ۲۲
- ۲۲-۲-۳-۱. انسان و محیط زیست..... ۲۲
- ۲۳-۱-۲-۳-۱-۱. دوره اول..... ۲۳
- ۲۳-۱-۲-۳-۱-۲. دوره دوم..... ۲۳
- ۲۴-۱-۲-۳-۱-۳. دوره سوم..... ۲۴
- ۲۵-۱-۲-۳-۲. محیط زیست در تعالیم ادیان..... ۲۵
- ۲۸-۱-۲-۳-۳. محیط زیست در فرهنگ و تمدن اسلامی..... ۲۸

- ۲۸..... ۱-۲-۳-۳-۱. طبیعت، آیت الهی
- ۲۹..... ۱-۲-۳-۳-۲. طبیعت، آفریده و پرورده خدا
- ۲۹..... ۱-۲-۳-۳-۳. طبیعت، نعمت خداوند
- ۲۹..... ۱-۲-۳-۳-۴. اسلام و شیوه تصرف در طبیعت
- ۳۰..... ۱-۲-۳-۳-۵. سنت‌های زیست محیطی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)
- ۳۲..... ۱-۲-۳-۴. محیط‌زیست در ایران
- ۳۲..... ۱-۲-۳-۴-۱. ایران قبل از انقلاب اسلامی
- ۳۳..... ۱-۲-۳-۴-۲. ایران بعد از انقلاب اسلامی
- ۳۳..... ۱-۲-۴. تأثیر مرور زمان و تحولات سیاسی، اجتماعی، علمی و فرهنگی بر عناصر محیط‌زیست
- ۳۷..... ۱-۳. عناصر اصلی محیط‌زیست، اهمیت آن‌ها، و منظور از آلودگی آن‌ها
- ۳۷..... ۱-۳-۱. آب
- ۳۷..... ۱-۳-۱-۱. آب چیست؟
- ۳۸..... ۱-۳-۱-۲. آب اولین پدیده مادی
- ۳۸..... ۱-۳-۱-۳. آب سر چشمه حیات
- ۴۰..... ۱-۳-۱-۴. آب غذای انسان و دیگر موجودات
- ۴۰..... ۱-۳-۱-۵. آب وسیله پاکی و طهارت
- ۴۱..... ۱-۳-۱-۶. آب عامل زیبایی و آبادانی طبیعت
- ۴۲..... ۱-۳-۱-۷. منظور از آلودگی آب‌ها
- ۴۳..... ۱-۳-۱-۸. علل آلودگی آب‌ها
- ۴۳..... ۱-۳-۱-۸-۱. بول و غائط
- ۴۳..... ۱-۳-۱-۸-۲. سم‌ها
- ۴۴..... ۱-۳-۱-۸-۳. زباله‌ها و فاضلاب‌های صنعتی و شیمیایی
- ۴۴..... ۱-۳-۲. خاک
- ۴۴..... ۱-۳-۲-۱. خاک چیست؟
- ۴۵..... ۱-۳-۲-۲. اهمیت خاک
- ۴۵..... ۱-۳-۲-۲-۱. آفرینش آدم از خاک
- ۴۶..... ۱-۳-۲-۲-۲. خاک بر آورنده نیازهای انسان

- ۴۷.....۱-۳-۲-۲-۳. پاکی و طهارت خاک
- ۴۷.....۱-۳-۲-۳. منظور از آلودگی و تخریب خاک
- ۴۸.....۱-۳-۳. هوا
- ۴۸.....۱-۳-۳-۱. تعریف هوا
- ۴۹.....۱-۳-۳-۲. اهمیت هوا
- ۵۰.....۱-۳-۳-۳. تأثیر هوا بر جسم و جان انسان
- ۵۰.....۱-۳-۳-۴. منظور از آلودگی هوا چیست؟
- ۵۱.....۱-۳-۴. گیاه
- ۵۱.....۱-۳-۴-۱. اهمیت گیاه
- ۵۲.....۱-۳-۴-۲. جنگل‌ها
- ۵۳.....۱-۳-۴-۳. قطع درختان ممنوع
- ۵۴.....۱-۳-۴-۴. تخریب جنگل‌ها فساد در زمین است
- ۵۵.....۱-۳-۵. حیوان
- ۵۵.....۱-۳-۵-۱. نقش حیوانات در زندگی آدمیان
- ۵۶.....۱-۳-۵-۲. فواید حیوانات برای انسان‌ها
- ۵۶.....۱-۳-۵-۲-۱. تأمین خوراک
- ۵۶.....۱-۳-۵-۲-۲. تأمین پوشاک
- ۵۶.....۱-۳-۵-۲-۳. تأمین مسکن
- ۵۷.....۱-۳-۵-۲-۴. حیوان و جابجایی
- ۵۷.....۱-۳-۵-۲-۵. حیوان و متاع زندگی برای آدمیان
- ۵۷.....۱-۳-۵-۲-۶. حیوان و بهره‌برداری روحی و روانی
- ۵۸.....۱-۳-۵-۲-۷. حیوان و اختراع
- ۵۸.....۱-۳-۵-۲-۸. حیوان و بهره‌برداری درمانی
- ۵۹.....۱-۳-۵-۳. حیوانات از دیدگاه قرآن
- ۵۹.....۱-۳-۵-۳-۱. حیوان نشانه الهی
- ۵۹.....۱-۳-۵-۳-۲. حیوانات آفریده و پرورده خداوند
- ۵۹.....۱-۳-۵-۳-۳. حیوانات در تسخیر انسان
- ۶۰.....۱-۳-۵-۴. لزوم احترام به حیوان و نهی از آزار و اذیت و کشتن حیوان

- ۶-۳-۱. آلودگی هوا آب و خاک، آلودگی گیاهان و حیوانات را در پی دارد..... ۶۱
- ۷-۳-۱. ضرورت حفظ توازن زیست محیطی..... ۶۲

فصل دوم:

بررسی حفظ (عدم تخریب) محیط زیست از دیدگاه قرآن، روایات و فقه

- ۱-۲. قرآن..... ۶۷
- ۱-۱-۲. خلافت انسان در زمین..... ۶۷
- ۲-۱-۲. امانت بودن منابع زیست محیطی در دست انسان..... ۶۹
- ۳-۱-۲. عدم تجاوز از حدود الهی..... ۷۰
- ۴-۱-۲. نهی از تخریب زمین..... ۷۲
- ۵-۱-۲. سرکش بودن فسادکننده زمین..... ۷۳
- ۲-۲. روایات..... ۷۴
- ۳-۲. فقه..... ۷۷

فصل سوم:

قواعد فقهی ناظر بر تخریب محیط زیست

- ۱-۳. قواعد فقهی و رابطه آن با محیط زیست..... ۸۰
- ۲-۳. قاعده لا ضرر..... ۸۱
- ۱-۲-۳. نسبت قاعده لا ضرر با ادله احکام اولیه..... ۸۱
- ۲-۲-۳. استفاده ضمان از قاعده لا ضرر..... ۸۲
- ۳-۲-۳. جریان لا ضرر در امور عدمی..... ۸۳
- ۴-۲-۳. نتیجه گیری از لا ضرر..... ۸۳

- ۳-۳. قاعده اتلاف..... ۸۵
- ۳-۳-۱. مقصود و هدف قاعده اتلاف..... ۸۵
- ۳-۳-۲. مباشر یا سبب..... ۸۶
- ۳-۳-۳. نتیجه گیری..... ۸۶
- ۴-۳. قاعده تسیب..... ۸۸
- ۳-۴-۱. عناصر تسیب..... ۸۸
- ۳-۴-۱-۱. دخالت عمد و قصد..... ۸۸
- ۳-۴-۱-۲. اجتماع مباشر و سبب..... ۸۸
- ۳-۴-۲. نتیجه گیری..... ۸۹
- ۳-۵. قاعده منع از اختلال نظام..... ۹۰
- ۳-۶. قاعده منع از اسراف و تبذیر..... ۹۱
- ۳-۷. قاعده ملازمه..... ۹۴
- ۸-۳. قاعده عدم تعاون بر اثم..... ۹۶
- ۳-۸-۱. مفاد قاعده..... ۹۶
- ۳-۸-۱-۱. مفهوم اعانت..... ۹۶
- ۳-۸-۱-۲. مفهوم اثم..... ۹۶
- ۳-۸-۲. عناصر و شرایط لازم برای صدق قاعده..... ۹۷
- ۳-۸-۳. نتیجه گیری..... ۹۷
- ۳-۹. قاعده یا اصل عدالت..... ۹۸
- ۳-۹-۱. معنای عدالت..... ۹۹
- ۳-۹-۲. نتیجه گیری..... ۱۰۰
- ۳-۱۰. قاعده نهی از فساد..... ۱۰۲
- ۳-۱۱. قاعده احترام اموال..... ۱۰۵
- ۳-۱۲. قاعده ضمان ید..... ۱۰۷
- ۳-۱۳. قاعده مصلحت و ضرورت..... ۱۰۹
- ۳-۱۴. قاعده «من له الغنم»..... ۱۱۲
- ۳-۱۵. قاعده اهم و مهم..... ۱۱۳
- ۳-۱۶. قاعده تعدی و تفریط..... ۱۱۴

۱۱۵.....	۱۷-۳. قاعده نفی هلاکت.....
۱۱۸.....	۱۸-۳. طرح دو اشکال پیرامون قواعد فقهی.....
۱۱۸.....	۱-۱۸-۳. قاعده تسلط و محیط زیست.....
۱۱۹.....	۲-۱۸-۳. تحلیل انفال و محیط زیست.....
۱۲۱.....	نتیجه گیری نهایی.....
۱۲۳.....	فهرست منابع و مأخذ.....
۱۲۳.....	الف: کتب.....
۱۳۱.....	ب: پایان نامه و رساله.....
۱۳۱.....	ج: مجلات.....

مقدمه

بشر امروزی در شرایطی قدم به هزاره‌ی سوم می‌گذارد که با چالش‌های زیادی به ویژه در رابطه با محیط‌زیست مواجه است. آهنگ ناموزون تخریب محیط‌زیست هم‌چنان به گوش می‌رسد و روح و جانمان را می‌آزارد. محیط زیست موهبتی است خدایی که در اختیار ما قرار گرفته تا از آن به درستی استفاده کنیم، در واقع تمامی محیط اطرافمان که در آن زندگی می‌کنیم محیط‌زیست ما محسوب می‌شود؛ این محیط شامل؛ پارک‌ها، جنگل‌ها، مراتع، دشت‌ها، و... متعلق به همه بوده و وظیفه‌ی انسانی و اجتماعی و دینی هر انسانی است تا در حفاظت آن بکوشد و سلامتی آن را تأمین کند؛ مسلماً محیط‌زیست نا سالم، می‌تواند خطرات جبران‌ناپذیری بر سلامت روحی و جسم انسان‌ها داشته باشد.

امروزه بحث تخریب محیط‌زیست، یکی از مباحث مهم جهانی محسوب می‌شود به گونه‌ای که در برخی موارد، درست نگهداری نکردن و یا رعایت نکردن استانداردهای حفاظت از محیط‌زیست در یک کشور می‌تواند سلامت کل جهان را مورد تهدید قرار دهد. تخریب بی‌رویه جنگل‌ها به بهانه‌های مختلف، شکار حیوانات، آلودگی محیط‌زیست از طریق زباله‌های خانگی و صنعتی، آلودگی هوا از طریق تولید و استفاده بیش از حد و سایل آلوده‌کننده، از بین رفتن و سوراخ شدن لایه ازن به دلیل مصرف بی‌رویه گازهای گلخانه‌ای، و... همه از مواردی هستند که محیط‌زیست را تهدید می‌کند.

همان گونه که می‌دانیم اسلام کامل‌ترین دین‌ها است و در تمام جنبه‌ها و جوانب زندگی بشر، برنامه‌ی خاص خود را ارائه کرده است. دین اسلام نسبت به محیط‌زیست انسان‌ها بی‌توجه نبوده و برای آن احکام جامع و مانعی پیش‌بینی کرده است. اسلام به خاطر جهان شمول و جامعیت، دارای قواعد و احکامی است که در هر عصری پاسخ‌گوی نیازهای متغیر انسانهاست. همان‌طور که اشاره

شد اسلام در کلیه‌ی شئون و روابط انسان دخالت کرده و برای همه آن‌ها مقرراتی را وضع نموده است، لیکن این بدین معنی نیست که برای هر موضوع با هر عنوان ویژه و متداول امروزی آن، حکم خاصی مقرر داشته باشد، بلکه احیاناً کلیات و یا اصول و قواعدی وضع فرموده که می‌توان از آن‌ها، حکم موضوع مورد نظر را به دست آورد. یکی از آن قواعد کلی که تقریباً در اکثر موضوعات از جمله موضوع محیط‌زیست نیز کاربرد دارد قواعد فقهی موجود در فقه و آیات و روایات اسلامی است. در این پایان‌نامه می‌خواهیم به این بحث بپردازیم که این قواعد فقهی از جمله قاعده لاضرر و اتلاف و... می‌توانند برای جلوگیری از تخریب محیط‌زیست مطلوب و مورد استفاده واقع شوند. قواعدی که شاید تا به امروز در بحث‌های به روز و امروزی، مثل محیط‌زیست کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

۱. بیان مسأله تحقیق

آدمی خواه متمدن و خواه غیر متمدن ناگزیر از زیست در طبیعت است و در صورتی می‌تواند بهره‌مندی خود از طبیعت را حفظ کند که اعمالش را با ناموس خلقت و قوانین طبیعت تطبیق دهد. از آنجایی که قانون طبیعت حق بوده و تخریب محیط‌زیست بر خلاف قوانین طبیعت می‌باشد، طبیعی است کسانی که اقدام به تخریب محیط‌زیست می‌کنند اقدامی بر خلاف حق نموده و با حق به مخاصمه و جدال بر می‌خیزند و بدون تردید بازنده اصلی انسان خواهد بود. دانستن این نکته ضروری است که در پی تحولات شگرف پدید آمده در زندگی بشر و دستیابی انسان به فن آوری‌های جدید و دگرگونی در شکل روابط اجتماعی، مسائل نو ظهور فراوانی پیدا شده است که در اصطلاح فقه به آن مسائل مستحدثه می‌گویند و باید اعتراف کرد که محیط‌زیست در جهان امروز با آنچه که در صدر اسلام وجود داشته تفاوت بسیاری دارد و بسیاری از مسائل محیط‌زیست را می‌توان از مسائل مستحدثه دانست و بسیاری از عوامل تهدیدکننده در این زمان بدیع و تازه می‌باشند، گرچه اسلام در رابطه با بسیاری از عوامل آلوده‌کننده، چه به صورت جلوگیری و چه به صورت ایجاد منابع حیاتی دستورات صریح و روشنی ارائه کرده است که در

قرآن به صورت کلی و در روایات فراوانی از معصومین (علیه السلام) می‌توان موارد زیادی یافت. اما بدون تردید آلودن آب، یا هوا یا محیط‌زیست و... در گذشته بسیار ساده و ابتدائی بود، اما امروز جنگ‌های شیمیایی و میکروبی، دفن زباله‌های اتمی، گازهای گلخانه‌ای و... و مسابقه جهانی از طرف صاحبان علم و اندیشه و دارندگان تکنولوژی پیشرفته برای برتری بر دیگر کشورها و به زانو درآوردن رقبای اقتصادی و سیاسی و تسلط بر آنها، هر روز ابتکار جدیدی به کار می‌برند که در آن رابطه به دلیل عدم سابقه در اسلام نظر خاصی ارائه نگشته و یا موضوعات سابق به شدت دگرگون گشته که برای استخراج احکام اسلامی باید به قواعد کلی که در اسلام وجود دارد رجوع کرد و احکام اخلاص زیست محیطی را با توجه به شرایط جدید و ابداعات به وجود آمده استخراج کرد. سؤال اصلی این است که آیا ادله‌ای از فقه داریم که بتوان بر حفظ محیط‌زیست رجوع و استناد کرد؟ اگر این ادله وجود دارند کدام‌ها هستند؟ در یک جستجوی اولیه به نظر می‌رسد از قواعد زیر برای جلوگیری از تخریب محیط‌زیست استفاده کرد: قاعده لا ضرر، قاعده اتلاف، قاعده تسبیب، قاعده ملازمه، قاعده اشتراک، قاعده احسان، قاعده الوقوف علی حسب ما یوقف اهلها، قاعده ید، قاعده غرور، قاعده الاعانه علی الاثم، قاعده الصلح جائز بین المسلمین، قاعده عدم ضمان الأمین إلا بالتعدی أو التفريط و... گرچه خود این قواعد نیز در بعضی مواقع با قواعد دیگر در تعارضند، ولی باید دید که آیا می‌توان تعارض آنها را حل کرد و از آنها استفاده نمود؟

۲. ضرورت انجام تحقیق

با توجه به این که محیط‌زیست هر انسانی زیستگاه اصلی او می‌باشد، ضرورت ایجاب که انسان‌ها نسبت به این موضوع از آگاهی لازم برخوردار تا بتوانند زندگی سالمی در محیط‌زیست پیرامون خود داشته باشند، این تحقیق نیز به دنبال آن است تا قواعد فقهی را که می‌توانند از محیط‌زیست انسان مراقبت کنند بیان نماید تا راه سهل شود برای حفظ هر چه بیشتر محیط‌زیست و آگاهی از قواعد شرع مقدس در این موضوع و ارائه راه حل.

۳. سؤالات تحقیق

سؤال اصلی :

۱. کدام قواعد فقهی ناظر بر منع تخریب محیط زیست می باشند؟

سؤالات فرعی :

۱. کدام یک از این قواعد بیشترین دلالت را دارند؟

۲. رابطه‌ی این قواعد با قاعده‌ی فقهی ناظر بر جواز استفاده و تصرف از محیط زیست (اصل

اباحه) چگونه است؟

۳. آیا این قواعد معیار و ملاک استفاده و تصرف در محیط زیست را بیان می کنند؟

۴. فرضیه‌ی تحقیق

فرضیه اصلی:

۱. به نظر می رسد از قواعد زیر می توان برای جلوگیری از تخریب محیط زیست استفاده کرد:

قاعده لاضرر، قاعده اتلاف، قاعده تسیب، قاعده ملازمه، قاعده اشتراک، قاعده احسان، قاعده

الوقوف علی حسب ما یوقف اهلها، قاعده ید، قاعده غرور، قاعده الإعانة علی الاثم.

فرضیه فرعی:

۱. به نظر می رسد قاعده لاضرر، قاعده اتلاف در مورد آلودن خاک و آب و هوا و ممنوعیت

آن می توانند بیشترین دلالت را داشته باشند.

۲. رابطه‌ی اصل اباحه و قواعد مذکور ممکن است از باب تخصیص یا حکومت باشد.

۳. به نظر می رسد معیار و ملاک تصرف در محیط زیست از این قواعد قابل استنباط است.

۵. پیشینه‌ی تحقیق

گرچه در میراث فقیهان امامیه در مورد قواعد فقهی و کاربرد آن‌ها در زندگی روزمره بشر موارد فراوانی یافت می‌شود ولی راجع به قواعد فقهی که در مورد محیط زیست باشد و به طور تخصصی روی این مسأله کار کند، کتاب و پایان نامه مستقلی، غیر از موارد ذیل وجود ندارد. از جمله کتاب‌هایی که در یکی از فصل‌های آن به این مسأله اشاره دارد کتاب «مسئولیت مدنی ناشی از تخریب محیط زیست در فقه و حقوق ایران» نوشته دکتر عزیز الله فهیمی می‌باشد. و یا پایان نامه‌های «بررسی مبانی حفاظت از محیط زیست» نوشته علی محمد رضایی، «اسلام و محیط زیست» نوشته محسن نورائی، «محیط زیست در اسلام» نوشته سید محمد علی موسوی، که هر کدام در یکی از فصل‌های خود اشاراتی به قواعد فقهی ای که در محیط زیست هستند دارند. آنچه حائز اهمیت است این است که به خاطر جنبه نوآوری این مسأله، تاکنون پایان‌نامه‌ای به این صورت در حد کارشناسی ارشد به استناد سرچ موضوعات دیده نشده است.

۶. اهداف تحقیق

هدف از انجام این تحقیق، آشنایی و جمع‌آوری قواعد فقهی که جلوگیری می‌کنند از تخریب محیط‌زیست تا نهایتاً بتوان راهکارهایی را در اختیار منابع علمی و تحقیقاتی قرار داد.

۷. جنبه‌ی جدید بودن تحقیق

توجه به مسائل زیست محیطی به ویژه آب، هوا، خاک، مسأله‌ی مهم زندگی امروز ماست و غفلت از نابودی محیط‌زیست و از بین رفتن جنگل‌ها، آلودگی آب‌ها، تخریب مراتع، ایجاد گازهای گلخانه‌ای و... موجب تخریب آرامش و فرهنگ و زندگی ماست. امروزه آدمیان فهمیده‌اند که محیط‌زیست و عوامل زیست محیطی به سرعت در معرض تهدید و نابودی هستند. در واقع یکی از علل نابودی منابع زیست محیطی نا آگاهی از چگونگی حفظ آن است. نظر به این که این رساله به قواعد حفظ‌کننده محیط‌زیست می‌پردازد، مسأله‌ای جدید و نو با تحلیل جدید و طرح مسائل نو پیدای فقهی به شمار می‌آید.

